

BAKTERIOLOŠKA KAKVOĆA I KOLIČINA SOMATSKIH STANICA U MLIJEKU STADA OVACA U OKOLICI POREČA U TOKU JEDNE LAKTACIJE

Doc. dr Mirza HADŽIOSMANOVIĆ, Darinka PRANJIĆ, dipl. vet., prof. dr Josip ŽIVKOVIĆ, prof. dr Krešimir MIKULEC, doc. dr Ivo KARADOLE — svi iz Veterinarskog fakulteta u Zagrebu; dr Berislav MAJIĆ, znanstveni suradnik, Veterinarski institut u Zagrebu.

Sažetak

Autori su pratili bakteriološku kakvoću i količinu somatskih stanica u mlijeku 10 ovaca iz stada križanih domaćih i sardinijskih ovaca u F₁ generaciji što se na ekstenzivan način drže u okolici Poreča. U toku pet mjeseci (od ožujka do srpnja), tj. od početka pa do kraja laktacije ustanovili su prekomjeran broj (> 3.000.000/ml) aerobnih mezofilnih bakterija u 86% uzoraka mlijeka, sulfitreduktivne bakterije u 33% uzoraka, vrste roda PROTEUS u 31%, vrstu ESCHERICHIA COLI u 23% i koagulaza-pozitivne stafilokoke u 6% uzoraka, dok salmonelle nisu utvrđene nijednom. Povećan broj stanica u odnosu na mjera koja vrijede za kravlje mlijeko (manje od 500.000/ml) nađen je u 8 uzoraka mlijeka koje je potjecalo od 6 ovaca.

Uvod

Iako se u nas ovčje mlijeko od pamtvjeka troši za prehranu ljudi, posebice u brdsko-planinskim krajevima, ili služi za proizvodnju sira, još je uvijek u našoj stručnoj literaturi malo podataka o njegovim osebina. Posebno se to odnosi na SR Hrvatsku, gdje gotovo da i nema značajnijih istraživanja o dobivanju, sastavu i iskorištavanju ovčjeg mlijeka. Pogotovo nema podataka o bakteriološkoj kakvoći ni količini stanica u ovčjem mlijeku.

U literaturi se posljednjih godina sve više ističe, da su ovčji sirevi čest uzrok otrovanja ljudi i to posebice zbog onečišćenosti enterotoksičnim stafilokokima. Pretpostavka da je ovčje mlijeko vrlo loše bakteriološke kakvoće potkrepljuje i činjenica da se ono dobiva u vrlo nečistim uvjetima mužnje u kojima je gotovo nemoguće provesti najosnovnije mjere higijene.

Prema Skvorcovu (1943.) pri nehigijenskim uvjetima dobivanja ovčje mlijeko odmah nakon mužnje sadrži 650.000 do 1.850.000 živih bakterija u 1 ml. Do prerade ta se količina bakterija u mlijeku poveća na 18 do 68 milijuna u 1 ml. Tada, prema navodima autora, ovčje mlijeko sadrži više od 600.000 enterobakterija u 1 ml. Skvorcov drži da je to razlog brzom kvarenju ovčjeg mlijeka i njegovoj slaboj održljivosti.

Broj živih bakterija u istraživanjima Fileva (1967.) u prvim mlazevima ovčjeg mlijeka koleba od 10.000 do 70.000/ml, mlazevima sredinom podoja od 20.000 do 36.000/ml i u posljednjim mlazevima od 0 do 18.000/ml. Normalna mikroflora aseptički uzetog ovčjeg mlijeka sastoji se, prema njegovim istraživanjima, gotovo isključivo od bakterija pripadnika porodice *Micrococcaceae*. Od

360 izdvojenih sojeva autor je ustanovio 174 soja mikrokoka, 152 soja vrste *Staphylococcus epidermidis*, 7 sojeva vrste *S. aureus*. U prvim i posljednjim mlazevima mlijeka prevladavali su mikrokoki (52,94% odnosno 76,81%), potom stafilokoki (32,42% odnosno 12,49%) i enterokoki 14,64% odnosno 10,70%). *S. aureus* najčešće se nalazio u prvim mlazevima ovčjeg mlijeka.

Istražujući kakvoću lečevičkog sira, što se proizvodi u P.Z. Lečevica kraj Splita, Bubić (1981.) navodi da se ukupni broj živih bakterija u njegovim uzorcima kretao od 1.100.000 do 6.000.000/ml. U svim uzorcima ovčjeg mlijeka autor je nalazio koagulaza-pozitivne stafilokoke i vrste roda *Proteus*, a u više od 50% uzoraka vrstu *Escherichia coli* u količinama što su ih dopuštali tadašnji propisi.

Obzirom na navedene podatke i mi smo se u ovom radu prihvatili zadatka da istražimo bakteriološku kakvoću ovčjeg mlijeka. Za to istraživanje odabrali smo stado križane domaće istarske i sardinijske ovce u F₁ generaciji što ga na ekstenzivan način drže u okolici Poreča radi proizvodnje ovčjeg sira. Bakteriološku kakvoću ovčjeg mlijeka pratili smo tijekom 5 mjeseci (od ožujka do srpnja god. 1983.), tj. od početka pa do završetka laktacije. Osim toga pratili smo promjene u kakvoći mlijeka koje nastaju kao posljedica upalnih promjena mliječne žlijezde određivanjem ukupnog broja stanica u mlijeku.

Materijal i metode rada

Uzorke mlijeka za bakteriološku pretragu uzimali smo jednom na mjesec iz pripremljenih muzilica nakon potpunog ručnog izmuzivanja vimena svake pojedine ovce. Mlijeko smo promiješali mješalicom i potom prelijevali u sterilne bočice od 50 ml. Bočice, napunjene mlijekom, spremali smo u prenosni hladionik, a mlijeko bakteriološki pretraživali najkasnije 24 sata nakon uzimanja, postupcima što ih za kravlje mlijeko propisuje Pravilnik o načinu obavljanja mikrobioloških analiza i superanaliza namirnica (PMA) (Sl. list SFRJ 25/80), a zabilježene rezultate protumačili prema čl. 4 i 18 (u svezi s čl. 2) Pravilnika o uvjetima u pogledu mikrobiološke ispravnosti kojima moraju udovoljavati namirnice u prometu (PMI) (Sl. list SFRJ 45/83).

Uzorke mlijeka za određivanje broja stanica uzimali smo također iz promiješanog mlijeka u bočice od 50 ml u koje smo prije toga dodali po 0,2 ml zasićene otopine kalijeva bikromata. Ukupan broj stanica u ovčjem mlijeku određivali smo fluorescentno-optičkoelektronskim postupkom u aparatu Fossmatic tvrtke »Fos-electric« Danmark, a zabilježene rezultate protumačili smo prema uputama za rad s mastitis reagensom za prosudbu poremećene sekrecije vimena krava.

Ukupno smo pretražili 50 uzoraka mlijeka pomuzenog od 10 ovaca.

Rezultati i razmatranje

U tablici 1. prikazani su naši rezultati određivanja broja živih bakterija u ovčjem mlijeku tijekom laktacije u trajanju od 5 mjeseci. Očito je da je početna onečišćenost ovčjeg mlijeka aerobnim mezofilnim bakterijama vrlo jaka; koлебala je u mjesečnom prosjeku od 15.000.000 do više od 1 milijarde u 1 ml. Od ukupno 48 pretraženih uzoraka ovčjeg mlijeka samo 7 (14%) uzoraka zado-

Tablica 1

Prikaz rezultata određivanja broja živih bakterija u ovcjem mlijeku malog stada ovaca tijekom jedne laktacije u godini 1983. (30° C/48 sati)

Redni broj ovce	Broj aerobnih mezofilnih bakterija u 1 ml mlijeka (prema mjesecu laktacije)					
	ožujak	travanj	svibanj	lipanj	srpanj	
1.	→	1×10^6	8×10^7	$> 10^9$	$1,2 \times 10^7$	$> 10^9$
2.		$3,2 \times 10^7$	9×10^7	$> 10^9$	$3,4 \times 10^7$	$> 10^9$
3.		—	$1,8 \times 10^7$	$> 10^9$	$8,9 \times 10^7$	$> 10^9$
4.	→	1×10^6	$1,7 \times 10^8$	$> 10^9$	$2,5 \times 10^7$	$> 10^9$
5.	→	1×10^6	→ $2,6 \times 10^6$	$> 10^9$	2×10^7	$> 10^9$
6.		$6,8 \times 10^7$	→ 1×10^6	$> 10^9$	5×10^6	$> 10^9$
7.	→	1×10^6	$1,5 \times 10^8$	$> 10^9$	$1,2 \times 10^8$	$> 10^9$
8.	→	3×10^6	$1,5 \times 10^8$	$> 10^9$	$2,8 \times 10^8$	$> 10^9$
9.		—	$2,4 \times 10^7$	$1,3 \times 10^8$	9×10^7	$> 10^9$
10.		$1,4 \times 10^7$	$5,6 \times 10^6$	$> 10^9$	5×10^8	$> 10^9$
U pro-sjeku		$1,5 \times 10^7$	$6,9 \times 10^7$	$> 10^9$	$1,9 \times 10^8$	$> 10^9$

— = uzorci mlijeka nijesu bakteriološki pretraženi; → uzorci zadovoljavaju odredbe Pravilnika o uvjetima u pogledu mikro-biološke ispravnosti kojima moraju udovoljavati namirnice u prometu (1983) za bakterio'ošku kakvoću kravljeg mlijeka ($< 3.000.000/\text{ml}$).

voljilo je odredbe čl. 18 PMI-a koje se u tom pogledu odnose na kravlje mlijeko (manje od 3.000.000 bakterija u 1 ml).

Naši rezultati broja živih bakterija u ovčjem mlijeku u toku prva dva mjeseca laktacije podudaraju se s onima u radu Skvorcova (1943.), dok su u posljednja tri mjeseca znatno viši od onih u navedenog autora. Onečišćenost ovčjeg mlijeka bakterijama u našim istraživanjima također je znatno veća od one što ju je zabilježio Bubić (1981.).

Od specifičnih i nespecifičnih bakterija koje izazivaju otrovanje ljudi i koje obuhvaća PMI (tablica 2.) najčešće su bili zastupljeni u pretraženim uzorcima ovčjeg mlijeka sulfitoreduktivni klostridiji i vrste roda *Proteus* (33% odnosno 31%), pa zatim *E. coli* (23%), a najrjeđe koagulaza-pozitivni stafilokoki (6%) u prekoračenim količinama, što ih ne dopuštaju odredbe navedenog Pravilnika. Jedino nismo našli *Salmonelle* u propisanoj količini od 25 ml mlijeka. Prikazani rezultati u skladu su s istraživanjima Bubića (1981.) kao i očiglednom činjenicom o jakoj onečišćenosti ovčjeg mlijeka specifičnim i nespecifičnim bakterijama koje izazivaju otrovanja ljudi.

Prema broju stanica zadovoljilo je 42 (84%) od ukupno 50 pretraženih uzoraka ovčjeg mlijeka (tablica 3) zakonske odredbe koje se u tom pogledu odnose na kravlje mlijeko (manje od 500.000 u ml). Upadljiv je vrlo velik raspon u broju staničnih elemenata koji se kreće od 7.000 pa čak do 6.132.000 u 1 ml mlijeka. Nadalje, količina stanica (s iznimkom od 8 uzoraka s prekomjernim brojem) u prosjeku je bila podjednaka u svim mjesecima s tim da jedino u prvom mjesecu laktacije nije ni jednom premašila 500.000/ml. Pripominjemo da u literaturi nismo našli podatke o uzajamnom odnosu broja stanica u ovčjem mlijeku i poremećena lučenja vimena u ovaca. S time u vezi naše rezultate treba uzeti samo orijentacijski i nastaviti istraživanja utjecaja poremećene sekrecije vimena ovaca na kakvoću ovčjeg mlijeka.

Tablica 2

Prikaz rezultata određivanja nekih bakterija koje pripadaju skupini specifičnih i nespecifičnih trovača u ovčjem mlijeku stada ovaca tijekom jedne laktacije u godini 1983.

Skupina ili vrsta bakterija	Broj pozitivnih uzoraka mlijeka (n = 50)					*
	ožujak	travanj	svibanj	lipanj	srpanj	
Koagulaza — pozitivni stafilokoki (u 0,01 ml)	3	Ø	Ø	Ø	Ø	3
Sulfitoreduktivni klostridiji (0,01 ml)	Ø	1	8	2	5	16
<i>Proteus</i> vrste	1	Ø	6	3	5	15
<i>Escherichia coli</i> (0,001 ml)	2	3	1	2	3	11
<i>Salmonella</i> u 25 ml	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø

* = prekoračene dopustive količine bakterija prema odredbama za bakteriološku kakvoću kravljeg mlijeka Pravilnika o uvjetima u pogledu mikrobiološke ispravnosti kojima moraju udovoljavati namirnice u prometu (1983).

Tablica 3

Prikaz rezultata određivanja broja stanica u ovčjem mlijeku stada ovaca tijekom jedne laktacije u godini 1983.

Redni broj ovce	Broj stanica u 1 ml mlijeka (prema mjesecu laktacije)				
	ožujak	travanj	svibanj	lipanj	srpanj
1.	81 000	48 000	558 000*	234 000	550 000 ²
2.	78 000	196 000	41 000	78 000	397 000
3.	306 000	173 000	119 000	70 000	90 000
4.	380 000	115 000	182 000	634 000*	7 000
5.	426 000	86 000	234 000	237 000	139 000
6.	186 000	92 000	29 000	229 000	202 000
7.	62 000	525 000*	697 000*	134 000	285 000
8.	464 000	337 000	28 000	363 000	1 058 000*
9.	169 000	6 132 000*	56 000	356 000	172 000
10.	380 000	115 000	182 000	634 000*	7 000

* prekoručena dopustiva količina stanica prema odredbama Pravilnika o načinu obavljanja stalnoga veterinarsko-sanitarnoga pregleda životinja za klanje i proizvoda životinjskog podrijetla (1978): Službeni list SFRJ, broj 47 od 25. kolovoza 1978. (500 000 stanica/ml).

Prema rezultatima istraživanja bakteriološke kakvoće i broja stanica u ovčjem mlijeku moguće je donijeti ove zaključke:

1. Skupni uzorak mlijeka ovaca u svim fazama laktacije sadrži znatno veći broj bakterija u odnosu na odredbe naših propisa koje se odnose na sirovo kravlje mlijeko. Ukupni broj bakterija u ovčjem mlijeku varira zavisno od vanjskih temperaturnih uvjeta, pa je tako najniži u ožujku, a najveći u kasnim proljetnim i ljetnim mjesecima.
2. U uzorcima ovčjeg mlijeka našli smo gotovo sve uzročnike bakterijskih otrovanja ljudi koji su limitirani našim propisima izuzev *Salmonella*. 16 uzoraka sadržavalo je sulfitreduktivne klostridije, 15 vrsta roda *Proteus*, 11 *E. coli* i 3 koagulaza pozitivne stafilokoke.
3. Povećan broj stanica u odnosu na kriterije koji se odnose na kriterije za kravlje mlijeko zabilježili smo u 8 uzoraka mlijeka koje je potjecalo od 6 ovaca.

Summary

*Study of bacteriological quality and number somatic cells was carried out in ewe's milk. During lactation period it was found more than 3×10^6 /ml aerobic mesophilic bacteria in 86% samples, 33% samples contained sulphitreducing bacteria in 0,01 ml, 31% *Proteus* kinds in 0,001 ml, 23% *Escherichia coli* in 0,001 ml and 6% samples coagulasa positive staphilococci in 0,01 ml. More than 500.000/ml somatic cells contained 8 samples milk from 6 ewes.*

Literatura

- BUBIĆ, M. (1981): Prilog poznavanju kakvoće i proizvodnje lećevičkog sira. Magistarska rasprava. Veterinarski fakultet, Zagreb, 1982. Str. 34.
- FILEV, F. (1967): Microbiological studies of ewe's milk. I. Mikroflora in aseptically obtained ewe's milk. Veterinarnomedicinski nauki 4 (5) 65—70.
- PRAVILNIK O NAČINU OBAVLJANJA MIKROBIOLOŠKIH ANALIZA I SUPERANALIZA NAMIRNICA (1980): Službeni list SFRJ broj 25 od 9. svibnja 1980.
- PRAVILNIK O UVJETIMA U POGLEDU MIKROBIOLOŠKE ISPRAVNOSTI KOJIMA MORAJU UDOVOLJAVATI NAMIRNICE U PROMETU (1983): Službeni list SFRJ 45 od 26. kolovoza 1983.
- PRAVILNIK O NAČINU OBAVLJANJA STALNOGA VETERINARSKO-SANITARNOG PREGLEDA ŽIVOTINJA ZA KLANJE I PROIZVODA ŽIVOTINJSKOG PODRIJETLA (1978): Službeni list SFRJ, broj 47 od 25. kolovoza 1978.
- SKVORCOV, M. (1943): Proizvodstvo brinji. Moskva, 1943. (Cit. Zdanovski, 1947).
- ZDANOVSKI, N. (1947): Ovčje mljekarstvo. Poljoprivredni nakladni zavod, Zagreb, 1947.